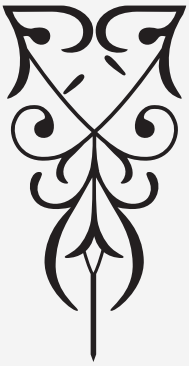

מלאכת מעבד

סימן שכא, ב-ו

תוכן מלאכת מעבד

פתיחה למלאכת מעבד 207

חלק ג: הלכות מליחה

א. אופן עשיית מי מלח **210**

ב. עשיית רוטב בשבת – האם דינה כמי מלח **211**

חלק ד: סוגי מאכלים

ג. איסור מליחת מאכלים **212**
צנון וביצה, ואלו מאכלים נוספים אסרו למלוח • מליחת ביצה להניחה לאחר זמן • מליחת פולים ועדשים מבושלים

ד. פיזור חומרי עיבוד שונים על מאכלים **216**

ה. היתר מליחה על ידי החלשת כוח המלח **216**

ו. איסור כבישת מאכלים **216**
כבישת ירקות חיים בנוזלים • כבישה על ידי עירוב נוזלים

פתיחה למלאכת מעבד

מקור המלאכה במשכן

מלאכת מעבד במשכן התקיימה כשהיו מעבדים את עורות האילים והתחשים שיהיו ראויים לפריסה על המשכן[1].

מהות המלאכה

הכשרת עורות לתשמישים שונים באמצעות נתינתם במלח[2] ובשאר חומרים המקשים או מרככים את העור ומתקנים אותו, או באמצעות דריסה עליהם[3].

לדעת הירושלמי (פ"ז ה"ב) אף שרטוט על ידי סרגל על העור על מנת לחותכו במדויק נחשב ממלאכת מעבד, ואילו לבבלי יש להסתפק האם המשרטט נחשב ממלאכת מעבד או כמלאכה בפני עצמה[4].

1 רש"י (שבת עג. ד"ה הצד את הצבי).

2 כמובא בגמרא (שם קח: ד"ה והלא).

3 כמובא בלשון הרמב"ם (פי"א הלכות ה-ו), שהדורס על העור ברגלו עד שיתקשה או המרככו בידו ומושכו ומשוה אותו כדרך שהרצענין עושין, הרי זה תולדת מעבד וחייב. ע"כ. רמב"ם זה הובא במ"ב (שכז סקי"ב).

4 בירושלמי (פ"ז ה"ב) מה עיבוד היה במשכן שהיו משרטטין בעורות. מה משרטטין לון מסרגלין לון. אומנם בבבלי (שבת עה:) בעניין הצד צבי איתא והמולחו והמעבדו, היינו מולח והיינו מעבד רבי יוחנן ור"ל דאמרי תרוייהו: אפיק חד מינייהו ועייל שירטוט ע"כ. וצריך להבין מה הכוונה אפיק חד מינייהו, האם הכוונה שאנו גורסים אחרת במשנה, ומוסיפים את המשרטט במקום את המעבד, או שמא שרטוט הוא בעצם פעולה השייכת לפעולת העיבוד ואין מדובר באב מלאכה נוסף. לפי צד זה אין הכרח לומר שהירושלמי חולק על הבבלי אלא הוא כנראה מפרש אותו. אכן נראה שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים, כפי שנבאר כעת.

הרמב"ם כתב בפירושו למשנה (פ"ז מ"ב) בזו הלשון: ואמרו המולחו והמעבדו, אינן שתי מלאכות, לפי שמליחת העור היא מין ממיני העבוד, והזכירו להשמיעך שהמליחה עבוד היא. ויושלם מנין השלשים ותשע בשרטוט שהוא מאבות מלאכות "והשמיטו התנא בעת חבור המשנה לפי שעשאו ממכשירי הכתיבה". עכ"ל. נראה מדבריו, שאכן במשנה נזכרו רק ל"ח אבות מלאכות, ומליחה נכללת במלאכת מעבד, ואילו משרטט הוא אב המלאכה הנוסף, אך לא נכתב במשנה לפי שהוא חלק מדיני הכתיבה, וכבר נזכרה במשנה מלאכת כותב. כן נראה גם מדבריו במשנה תורה (פי"א הי"ז) "המשרטט כדי לכתוב שתי אותיות תחת אותו שירטוט חייב", חרשי העצים שמעבירין חוט של סקרא על גבי הקורה כדי

עיבוד במאכלים

נאמר בגמרא (שבת עה:) שאין עיבוד במאכלים, ונחלקו הראשונים האם על כל פנים נאסר מדרבנן. להלכה נפסק להחמיר בזה[5].

שינסור בשוה הרי זה תולדת משרטט, וכן הגבלים שעושים כן באבנים כדי שיפצל האבן בשוה, ואחד המשרטט בצבע או בלא צבע הרי זה חייב. עכ"ל. רואים מדבריו שמלאכת שרטוט שייכת לפעולת הכתיבה. לדבריו צריך לומר שהירושלמי והבבלי חולקים, לירושלמי עיבוד היה בעורות המשכן ואילו לבבלי עיבוד היה בקלף לצורך כתיבה עליו.

אולם מרש"י (שבת עה: ד"ה ועייל שירטוט) משמע שהמשרטט הוא בעור וכמו שהיה בעורות המשכן כשחתכום. כן ביאר גם בפסקי הרי"ד. לדבריהם ששרטוט הוא בעור, דברי הבבלי אינם חולקים בהכרח על הירושלמי אלא משמשים כביאור ופירוש להם, דהיינו אפיק מעבד של מליחה ותכניס עיבוד אחר הדומה לו והיינו שרטוט. וכן פירש במרומי שדה (על הירושלמי פ"ז ה"ב) שהירושלמי אינו חולק על הבבלי אלא משלים ומבאר אותו [הערה זו מהרב אהרון כהן שליט"א].

5 בגמרא (שבת עה:) אמר רבה בר רב הונא: האי מאן דמלח בישרא - חייב משום מעבד. רבא אמר: אין עיבוד באוכלין. אמר רב אשי: ואפילו רבה בר רב הונא לא אמר אלא דקא בעי ליה לאורחא, אבל לביתא - לא משוי אינש מיכליה עץ. ע"כ. מבואר שלמסקנת רבא אין מליחה באוכלין. אכן התוספות (שם ד"ה אין) כתבו שאין להתיר מכאן מליחת אוכלין, דאסור מדרבנן. וכן הוא בחידושי הריטב"א והמאירי על סוגיה זו. לדבריהם איסור מליחת צנון וביצה שנזכר בגמרא (שם קח:) הוא משום מעבד באוכלין מדרבנן (כן כתבו בהדיא התוספות שם). ולא מבעיא המולח לאורחא דאסור אלא אפילו המולח לאכילה (מאירי שם). אבל מהרמב"ם (פכ"ב ה"י) משמע שאין מליחה באוכלין כלל, ואפילו מדרבנן, וכן כתב האור שמח (שם) בביאור שיטתו. בפמ"ג (מש"ז סק"א) ביאר שבזה פליגי האמוראים האם מותר למלוח ביצה (שבת קח:), וקיי"ל שמותר, אם כן מדוע לשיטת הרמב"ם אסרו למלוח צנון, משום דרבנן דמבשל. מאידך גיסא, במג"א (סק"ה) ציין לרשב"א בתוה"א (בית ג שער ג), שפסק שיש עיבוד באוכלין מדאורייתא, ותמה עליו. להלכה, מפסיקת השו"ע (שכא, ב-ג) משמע שלחומרא אנו חוששים לשתי השיטות, כמו שיבואר להלן.

עיבוד בחומרים נוספים

יש להסתפק האם יש איסור עיבוד בחומרים אחרים שאינם עור או אוכל[6].

6 בגמרות לא נזכר איסור עיבוד אלא לענין מליחת עורות, וכן נזכרה מחלוקת אמוראים לגבי עיבוד באוכלין. יש לדון האם בשאר החומרים ישנו איסור עיבוד. עיין בערוך השולחן (סע' כט) שכתב "דעיבוד לא שייך אלא בעורות הדבר המתקיים לאורך ימים" ולא במאכלים, ולכן מליחת בשר אפילו לזמן רב שמולחין בהרבה מלח, מ"מ אין בזה עיבוד מן התורה. עכ"ל. משמע קצת מדבריו שעורות לאו דווקא הם, אלא בכל דבר שמתקיים לזמן רב ישנו איסור עיבוד, ומה שנזכר איסור עיבוד דווקא בעורות אין זה אלא מפני שדיברו בהווה. ידידי הרב אהרון כהן שליט"א תלה זאת במחלוקת הראשונים, שהרי בגמרא (מנחות כא.) דרשו את ציווי התורה 'על כל קרבנך תקריב מלח' שיש למלוח הקורבן אפילו בשבת. והקשה המשנה למלך (שבת פי"א ה"ה) מדוע נצרכו ללמוד זאת מפסוק, הרי אין איסור עיבוד באוכלין מהתורה. והביא המשנה למלך שהמהר"י אלפאנדארי השיב לו שנמצא בידו שיטה א' לראשונים [נדפסה בחידושים המיוחסים לרשב"א במנחות שם] שהקשה קושיא זו ותירץ שמכיון שקרבן תמיד של מוסף שבת היה עולה כליל ואינו נאכל לאו כעיבוד באוכלין דמי. אי נמי תיקון קרבן הוא כעיבוד דמי. ע"כ. משמע מדבריו שאפילו דבר מאכל יכול להיחשב כדבר הראוי לעיבוד אם איסורא רביע עליה. המשנה למלך תירץ באופן אחר, שנצרך הפסוק ללמד על מליחת קורבנות שצולה אותם עם עורותיהם עליהם. משמע מדבריו שאם לא היה עור על הקורבן, נחשב הקורבן לאוכל ואין בו משום עיבוד. אבל בספר שער המלך על הרמב"ם (יו"ט פ"ג ה"ד) הביא תירוצו של המשנה למלך והקשה עליו ממה שכתוב בגמרא (ביצה יא.) שאסור מהתורה למלוח החלבים ביום טוב, והרי החלבים ראויים לאכילה מצד עצמם, ושם לא ניתן להעמיד שמדובר על מליחת עורות. לכן הסכים לתירוצו של הרב אלפנדרי והוכיח כן מלשון הר"ן (ביצה ה:) שכתב וזו לשונו: אין מולחין את החלבים, דמולח מידי דשייך בו עיבוד, כגון חלבים דלאו אוכלין גמורין הן יש בו משום מעבד. והוסיף שכן כתב בשיטה כ"י להמאירי וזו לשונו: אין מולחין את החלבים, פי' מליחה בכל דבר שיש בו תורת עיבוד, דהיינו דבר שאינו אוכל, כגון עורות וחלבים נמי דלאו אוכלין גמורין נינהו אב מלאכה הוא, וכן אף בבשר לדעת קצת מפרשים, דהא במשכן מליחת עורות ואברים היה שם אלא דמ"מ מליחת בשר הותרה משום אוכל נפש אבל חלבים לאו אוכל נינהו, עיבוד גמור הוא עכ"ל [במאירי שלפנינו (ביצה יא:) הלשון מעט שונה ויש מה להעיר בזה, ע"ש]. ע"כ. אומנם יש נפק"מ בין השיטה הא' מהראשונים שנזכרה במשנה למלך לבין הר"ן והמאירי לגבי דבר שמצד עצמו ראוי לאכילה אך איסורא רביע עליה, כגון בשר נבלה וחלבים שראויים לגויים ואסורים לישראל, כמו שביאר בשער המלך שם, ואכמ"ל.

לסיכום: מדברי הרב אלפנדרי הנזכר במשנה למלך, וכן מדברי שער המלך ובייחוד מדברי המאירי שנזכרו שם, נראה בפירוש שלא רק בעורות או באוכלין (לדעת רבה בר רב הונא) אמרו שיש משום עיבוד, אלא כל שלא ראוי הדבר לאכילה מצד עצמו, יש בו משום איסור עיבוד מהתורה. רק לדברי המשנה למלך שסובר שדרשת חז"ל על מליחת קורבן נצרכה ללמד על מליחת העור ולא על בשר הקורבן עצמו, נראה שלהבנתו אין איסור עיבוד אלא בעורות.

סעיף ב

עשיית מי מלח

א. אופן עשיית מי מלח

זה השולחן

שו"ע שכא, ב

אין עושין מי מלח (מ"ב סק"ח - וה"ה אם נותן יין וחומץ ושאר משקין במלח) הרבה ביחד לתת לתוך הכבשים, משום דדמי לעיבוד (מ"ב סק"ט – ואף אם אין כונתו לתת לתוך הכבשים אסור, וכס"ק י הוסיף שאפילו אם נותן שמן לתוך מי המלח להטעים, ג"כ אסור), אבל יכול לעשות ממנו מעט לתת לתוך התבשיל (מ"ב סקי"א - בין אם הוא עושה לצורך סעודה זו או לצורך סעודה אחרת); ואם נתן לתוכו שני שלישי מלח, אסור לעשות ממנו אפילו מעט (מ"ב סקי"ב – כתב אליה רבה בשם מהר"ש שמותר להוסיף חומץ במורייס אחר שכבר נתייבשה).

סביב לשולחנך

איסור עשיית מי מלח מרובים או עזים

במסכת שבת (קח.) תנן: אין עושין הילמי בשבת, אבל עושה הוא את מי המלח, וטובל בהן פתו, ונותן לתוך התבשיל. אמר רבי יוסי: והלא הוא הילמי, בין מרובה ובין מועט, ואלו הן מי מלח המותרין - נותן שמן לכתחילה לתוך המים או לתוך המלח [דהשמן מעכב שאין המלח מתערב יפה עם המים, ומתיש את כחו מהיות מי מלח עזין (רש"י)]. ובגמרא (שם קח:) מאי קאמר - אמר רב יהודה אמר שמואל, הכי קאמר: אין עושין מי מלח מרובין, אבל עושה הוא מי מלח מועטין. אמר רבי יוסי: והלא הוא הילמי בין מרובין בין מועטין. איבעיא להו: רבי יוסי, לאסור או להתיר. ונשאה ונתנה הגמרא בזה והעלתה למסקנה שר' יוסי לאסור קאמר, אבל הלכה כת"ק (עיין תוספות ד"ה אין עושין, רי"ף לט., רמב"ם פכ"ב ה"י, רא"ש פי"ד סי' ב ושאר הפוסקים).

בהמשך (שם) תני רבי יהודה בר חביבא: אין עושין מי מלח עזין. מאי מי מלח עזין, רבה ורב יוסף בר אבא דאמרי תרווייהו: כל שהביצה צפה בהן. וכמה, אמר אביי: תרי תילתי מילחא ותילתא מיא. למאי עבדי לה, אמר רבי אבהו: למורייסא. ע"כ.

לסיכום: אסור לעשות מי מלח מרובים אבל מועטים שרי. מי מלח עזים אסור אפילו אם הם מועטים. כן מובא גם בשו"ע.

המג"א (סק"ד) כתב שהיתר עשיית מי מלח הוא דווקא אם עושה לצורך סעודה שנמצא לפניה, ושכן הוא בר"ן (לט. ד"ה הלכך), אבל המ"ב (סקי"א) הביא פוסקים רבים החולקים עליו ואף דחו הראיה מדברי הר"ן, אלא כל שהוא לצורך אותה שבת שרי.

טעמי האיסור

רש"י (שבת קח: ד"ה והלא), מאירי (קח:), טור ושו"ע כתבו דהוא כמעבד, וכן הוא בלבוש. הריטב"א (ד"ה ותניא) כתב דהוא משום דמחזי כעובדא דחול, ואילו הרמב"ם (פכ"ב ה"י) כתב שנראה כעושה מלאכה ממלאכת התבשיל, כלומר מחזי כמבשל (ואזיל לשיטתיה, דאין עיבוד באוכלין אפילו מדרבנן, עיין אור שמח).

זר זהב סביב

היתר עשיית מי מלח על ידי נתינת שמן בתחילה

יש מתירים להכין מי מלח אם נותן שמן למים לפני שנותן המלח לתוכם, או נותן שמן במלח לפני שמערב המים לתוכו. אך אם נותן השמן אחר שנתן המלח במים, אסור, כיוון שכבר בשעת נתינת המלח במים נראה כמעבד.

מפשט הגמרא מוכח שר' יוסי בא רק להחמיר על ת"ק, ולכן כל מה שמתיר ר' יוסי מסתמא מותר אף לדעת ת"ק. לפי זה, מה שנאמר במשנה אליבא דר' יוסי שמותר להכין מי מלח אם נותן לתוכם שמן, הוא נכון אף לדעת ת"ק, וכן כתבו תוספות (שבת קח. ד"ה אין): ואם נותן מלח על העופות [-הצלויים] ואח"כ נותן משקין עליהם שרי אפילו לרבי יוסי שהשמנונית ממתיק המלח כמו שמן. עכ"ל. ובפמ"ג (א"א סק"ד) כתב שכן משמע גם מהרי"ף, והעיר שמהר"ן ומפשט השו"ע משמע להחמיר, וכן האליה רבה (סק"ג) כתב שדעת השו"ע והרמב"ם שאין הלכה כר' יוסי בזה. להלכה במ"ב (סק"י) ציין שיש מקילין בזה בתנאי שיתן את השמן במים או במלח קודם שיתן את המלח בתוך המים, כיוון שבשעה שנותן המלח במים כבר נראה כמעבד.

עשיית מי מלח בלי שנותנם לתוך הירקות הכבושים

אין הבדל באיסור עשיית מלח אם עושה כן לצורך נתינתם לתוך הירקות הכבושים או לא.

בגמרא (שם) הובאה ברייתא: אין עושין מי מלח מרובין "לתת לתוך הכבשין" שבתוך גיסטרא. וכן הוא בטור ושו"ע. למד מזה התוספת שבת (סק"ה) שדווקא אם עושה כדי לתת לתוך הכבשים אסור, אבל אם עושה אותן בעצמן מותר. אולם המ"ב (סק"ט) הביא שהאליה רבה (סק"ג) חלק עליו ואוסר, וכן משמע במאירי (שבת קח: ד"ה אמר המאירי) שכתב דרק במעט התירו מפני שניכר שאין עושה רק לצורך שעה, מה שאין כן בהרבה יסברו שעושה לצורך חול ע"ש, ולא חילק בין לתוך הכבשים או לא. עוד עיין בספר האורה (סי' נט) עובדא בכותי ששאל את ר"י, שגם משם משמע שבכל אופן אסור, ע"ש.

עשיית מי מלח בליל הסדר שחל בשבת

מי ששכח לעשות מי מלח מלפני ליל הסדר: אם חל ליל הסדר ביום טוב יעשה מי המלח כדרכו. ואם חל בשבת יעשה מי מלח מועטים כשיעור הנצרך לו לטיבול ובריכוז שאינו עולה על שני שלישי מלח ושליש מים.

עיין במ"ב (תעג ס"ק כא) ובפס"ת (שכא סק"א).

ב. עשיית רוטב בשבת – האם דינה כמי מלח

זר זהב סביב

מ"ב (סקס"ט) - כתב מהרי"ל (מנהגים) אסור לתת קידה לתוך חומץ לעשות טיבול וכן לעשות ביצים קשים עם פיטרזיל"ן בחומץ אסור דדמי להילמי, והמג"א (סקכ"ה) משיג עליו ומצדד להקל בזה. וכל זה במרובה אבל במעט שרי אפילו למהרי"ל וכמבואר לעיל בסע' ב.

עיבוד במאכלים

סעיפים ג-ו

ג. איסור מליחת מאכלים

זה השולחן

שו"ע שכא, ג-ד
צנון וביצה, ואלו מאכלים נוספים אסרו למלוח

אסור למלוח חתיכות צנון, ד' או ה' ביחד, מפני שנראה ככובש כבשים, והכובש אסור מפני שהוא כמבשל; אלא מטבל כל אחת לבדה, ואוכלה. אבל ביצים, מותר למולחן.

יש מי שכתב שמותר לטבול כמה חתיכות צנון אחת אחת לבדה, ולהניחם יחד לפניו (מ"ב סקי"ט – ויזהר שלא יהיו נוגעים זה בזה) כדי לאכלם מיד זו אחר זו (ובמ"ב סקי"ד נתבאר שאין נוהגים כן, אלא טובל כל אחת לבדה ואוכל).

סביב לשולחנך

איסור מליחת צנון, טעמי האיסור והנפקא מינה ביניהם

בגמרא (שבת קח:) תני רבי יהודה בר חביבא: אין מולחין צנון וביצה בשבת. רב חזקיה משמיה דאביי אמר: צנון - אסור, וביצה - מותרת. אמר רב נחמן: מריש הוה מלחנא פוגלא, אמינא: אפסודי קא מפסידנא ליה, דאמר שמואל: פוגלא חורפי מעלי. כיון דשמענא להא, דכי אתא עולא ואמר: במערבא מלחי כישרי כישרי, ממלח - לא מלחנא, טבולי - ודאי מטבילנא. ע"כ. ופסקו הראשונים כמו היש אומרים בתרא - צנון אסור למלוח וביצה מותר.

שני טעמים נאמרו בראשונים לאיסור מליחת צנון:

א. רש"י (ד"ה אין מולחין), טור, סמ"ג וסמ"ק (המובאים בתרומת הדשן ח"א סי' נה) כתבו שהמלח מעבדן ונעשין קשין והוי תיקון. לפי זה צריך לומר שבצנון ניכר התיקון יותר מאשר בביצה, וכן היא דעת תרומת הדשן (שם).

ב. רמב"ם (פכ"ב ה"י) כתב שהאיסור מטעם שנראה ככובש כבשים בשבת והכובש אסור מפני שהוא כמבשל, כלומר מחזי כמבשל [ונזקק לזה הרמב"ם, כיוון שסובר שאין עבוד במאכלים אפילו מדרבנן, כמו שנתבאר לעיל].

האחרונים כתבו שיש כמה הבדלים בין הטעמים השונים (חלק מהם יובאו שוב להלן):

- האם אסרו במליחה מועטת: כתב תה"ד (שם): וגדולה מזו הורה אחד מהגדולים ואמר, הא דאמר רב נחמן מימלח לא מלחינן אבל טיבולי ודאי מטבילינן, פי' מימלח לא מלחינן, כגון לתת הרבה חתיכות צנון בקערה, ולפזר עלייהו מלח ולזורקו ולנערו, כדרך שעושין לדגים במליחתם. וכה"ג דווקא דמי לעיבוד, ולא בענין אחר ולפי דעתו בדרך טיבול בכל ענין שרי, אבל אין נראה להקל כולי האי. עכ"ל. כל הדיון הנ"ל הוא רק אליבא דרש"י, שכן לרמב"ם פשיטא שאסור בלאו הכי.
- כשמניחם באופן שלא נוגעים זה בזה: ב"ח (סע' ג) כתב, שלדעת הרמב"ם אינו

נראה ככובש כבשים אלא כשמולחן ביחד ונוגעים זה בזה, דהיינו כעין כשורי כשורי דבני מערבא, אבל כשכל חתיכה וחתיכה מונחת לבדה, אין בזה משום כובש כבשים, ואילו לרש"י, תרומת הדשן ולשאר הפוסקים גם זה אסור. עוד כתב הב"ח שיש להחמיר בזה, וכן המחצית השקל (סק"ו) ציין לדברי הב"ח הללו וכתב שאף שיש להקפיד שלא יגעו החתיכות זו בזו, למרות זאת אסור למלוח כמה חתיכות. דברי הב"ח הובאו במ"ב סקי"ט.

- שפיכת משקים לתוך חומץ: כתב הט"ז (סק"ג) דמטעם השו"ע יש ללמוד דאסור לשפוך יין ושאר משקים לכלי שיש בו חומץ כדי שגם זה יהיה חומץ, דדומה לכובש כבשים דהא מתכוין שאותו המעט ששופך שם יהיה נכבש ויעשה חומץ (מ"ב סקט"ו).
- לטעם הרמב"ם יותר מובן מדוע לא גזרו אלא בירקות שהדרך לכובשן (פמ"ג במש"ז סק"ב. וכתב כן לשיטתו, אומנם לדברי המג"א סק"ה שכל מאכל שהמלח מועיל לו נחשב כצנון אין זה מוכרח, עיין להלן שהבאנו מחלוקתם).

להלכה העתיק השו"ע (שכא, ג) את לשון הרמב"ם, וביאר הפמ"ג (מש"ז סק"א) שנקט כך השו"ע כי פירוש הרמב"ם מתיישב יותר בסוגיה. עוד הוסיף שמאידך גיסא, בשו"ע (שכא, ב) הביא גם את לשון הטור, כי סובר השו"ע שיש איסור עיבוד במאכלים מדרבנן. מדבריו עולה שהשו"ע חושש לשתי השיטות. וכן ביאר שו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' יב) שדעת השו"ע להחמיר כב' הדעות (בכך מתיישבת תמיהת הב"ח סוף סע' ג).

אלו ירקות אסור למלוח

בגמרא נזכר שאסור למלוח צנון ומותר למלוח ביצה. בביאור ההבדל ביניהם ניתנו שני הסברים באחרונים. הנפק"מ בין הסברים אלו תהיה בשאלה באלו סוגי מאכלים נאמר איסור מליחה:

א. לבוש, פמ"ג (מש"ז סק"ב, א"א סק"ה) – מאכלים שהדרך לכובשם דינם כצנון, ואילו מאכלים שאין הדרך לכובשם דינם כביצה. ראיה להבנה זו ממה שכתוב בגמרא שמתחילה היה רב נחמן מולח צנון כי סבר "אפסודי קא מפסידנא ליה", ואח"כ כשגילה שבמערבא מכינים כשורי כשורי חזר בו (א"א שם). לשיטתם, אע"פ שהמליחה משנה את טבע הביצה, לא גזרו בזה חז"ל. כדעה זו פסק שמירת שבת כהלכתה (פי"א הלכה א).

ב. מג"א (סק"ה), גר"ז (סע' ד), אליה רבה (ס"ק ה) – מאכלים שהמלח מועיל[7] להם – דינם כצנון, אבל מאכלים שאין המלח מועיל להם וגם אין הדרך לכובשם כל כך (שני תנאים) – דינם כביצה. כף החיים (סקי"ז) ופס"ת (סק"ב) החמירו כדעה זאת.

המ"ב סותר את עצמו: בסקי"ג כתב משם הפמ"ג דדבר שאין דרכו לכבוש שרי (כשיטת הלבוש ופמ"ג), ואילו בסקי"ח אחר שהביא נימוק הפמ"ג הביא את לשון המג"א, שאין המלח מועיל להם כל כך.

אופני היתר למלוח צנון

בבית יוסף הביא את דברי תרומת הדשן (ח"א סי' נה), ועולה ממנו שיש כמה דינים שונים בטבילת צנון במלח, ומהם עולים גם כמה היתרים:

א. אם מולח כמה[8] חתיכות יחד – אסור אפילו אם עושה כן על מנת לאוכלן מיד. כן כתב השו"ע (שכא, ג).

ב. מטביל חתיכה אחת ואוכל מיד – מותר (זה מה שכתוב בגמרא: טבולי ודאי מטבילנא). ולאו דווקא תיכף ממש אלא שעה מועטת שיזיע קצת לא הרבה (ט"ז סק"א, הובא במ"ב סקי"ז).

ג. מטביל כמה חתיכות אחת אחת ואוכל - כתב תרומת הדשן (שם) שלא רק לטבל חתיכה אחת ולאוכלה מיד מותר,

7 כגון לרככו, או להקשותו או להפיג מרירותו (גר"ז שם).

8 בלשון תרומת הדשן: ב' או ג' ביחד. להלן יבואר בשם הט"ז (סק"א) שאין זה בדווקא.

אלא אפילו ד' או ה' חתיכות שמולחן אחת אחת, ומניחן לפניו כדי לאוכלן אחת אחר השנייה מיד – מותר, ואף זה נחשב 'טיבול'. והביאו השו"ע (שכא, ד).

אך אם מניח החתיכות ואוכלן לאחר זמן אסור. אמנם הב"ח (ד"ה וכבר) דייק מהרמב"ם דדווקא כאשר כובשם יחד ונוגעים זה בזה נחשב ככובש כבשים, והיינו "כשורי כשורי" דבני מערבא. גם מלשון השו"ע סע' ג שכתב אסור למלוח חתיכות צנון ד' או ה' "ביחד" אולי אפשר לדייק כך.

אכן למעשה, כתב הב"ח דלדעת רש"י ושאר הפוסקים יש להחמיר בכל זה, שלא כתה"ד, ולדעתם אין היתר להטביל אלא להטביל אחת אחת ואוכל. והביאו המג"א (סק"ו), וכן כתב מ"ב (סקי"ד).

ד. מטביל חתיכה אחת על מנת לאוכלה לאחר זמן – לדעת תרומת הדשן (שם) כפי שהבין מסמ"ג וסמ"ק – מותר לעשות כן אפילו שכוונתו להשהותה זמן ארוך. הב"ח (שם), ט"ז (סק"א) ומג"א (סק"ו) דחו הבנתו ואסרו, מכיוון שעיקר החשש הוא שעל ידי השהיה במלח מתקשה הצנון והוה כמעבד, ואין הבדל אם עושה כן לחתיכה אחת או ליותר מאחת.

כל זה מדינא, אולם הוסיפו הב"ח ומג"א (שם), דאע"ג שאם אינו שוהה עד שהמלח מעבדו מותר לכל הדעות, נהוג עלמא שלא למלוח כמה חתיכות, אלא מטבל כל חתיכה וחתיכה ואוכל. כן כתב מ"ב (סקי"ד).

עוד בעניין הטבלת מספר חתיכות

הב"ח (שם) הבין שמניין החתיכות (א' או ב' או ג'-ד' וכן הלאה) הנזכרים בסוגיה זו הוא בדווקא, ע"ש באורך.

הט"ז (סק"א) תמה עליו, וביאר שאין זה אלא סימנים להגדיר מהו דרך עיבוד ואסור, ומהו דרך אכילה ומותר. על פי זה ביאר שיש שני אופנים שיש בהם חשש, והם רמוזים בלשון רש"י ושאר הפוסקים בסוגיה זו: א. כשהמלח שוהה הרבה על החתיכה, באופן שמוציא מרירותה (והוא הנקרא בלשון רש"י ג' וד' חתיכות, היינו שמפזר מלח עליהם ואוכל לאחר זמן. מסיבה זו אף חתיכה אחת בלבד אסור להשהות במלח). ב. כשמולח הרבה יחד, או מטביל הרבה יחד, שבדרך זו נראה כמעבד, ואפילו אם אוכלם מיד עדיין אסור. הוא הנקרא בלשון רש"י (ד"ה מימלח לא מלחנא) "שתים יחד".

לדברי הט"ז רק כאשר אין את שני החששות הללו מותר למלוח, והוא הנקרא בלשון הגמרא 'טיבול'. אף אם מטביל מספר חתיכות אחת אחר השנייה ואוכל, מותר, וכמו שכתב התה"ד, בתנאי שלא ישהה במלח. אכן בזה כתב המ"ב (סקי"ד) כאמור שנהגו להחמיר, על אף שמדינא מותר.

מדברי הט"ז הנ"ל נלמד כמה דינים נוספים:

א. הט"ז (שם) ופמ"ג (מש"ז סק"ד) כתבו שמעיקר הדין מותר אף לפזר מלח על החתיכה האחת (ולא רק להטביל את החתיכה עצמה במלח), כל שאינו נוגע המלח בחתיכות האחרות. עוד עיין פס"ת (הערה 25) שיש מחמירים בזה, אך גם הם יודו להקל אם מחזיק החתיכה במזלג ואוכל מיד.

ב. אין הגדרת "חתיכה אחת" או "שתי חתיכות" וכו' תלויה בכמות החתיכות, אלא אם הרגילות היא להכניסו לפיו בפעם אחת דינו כחתיכה אחת, ואם נאכל בכמה פעמים דינו כשתי חתיכות. וכן כתב בהדיא קצות השולחן (קכח הערה ב), וכן כתב כה"ח (סקכ"ח) בשם הבא"ח (ש"ב בא יד) שמותר למלוח גרגירי רימון רבים בבת אחת, והיינו משום שיכול להכניס כולם בבת אחת לפיו.

זר זהב סביב

מליחת סלט ירקות

מותר לתת מלח על גבי סלט[9] ירקות, שאין המלח ניתן לשם כדי לעבדם אלא כדי להטעימם בלבד.

בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' יב) ביאר שלא אסרו משום מעבד אלא כשהעיבוד נועד להכשיר את המאכל לאכילה, אבל מליחת דבר שראוי לאכילה כמות שהוא והמליחה נועדה רק להטעימו אינה אסורה. וכבר כתב כן הט"ז (ס"ק א ה) ודייק כן מרש"י. ואומנם בתשובת פנים מאירות (סי' טז) חלק על הט"ז וכתב דלא במשנה טבעם וטעמם תליא מלתא אלא בתיקונם תליא מלתא, אך השבו"י דחה דבריו. גם בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' מח) כתב בדומה לזה וציין שכן כתבו בהגהות תומת ישרים בשם האריז"ל. וכן כתב גם הערוך השולחן (סוף סע' לו): ומנהג העולם כשמבשלים צימע"ס על סעודת הלילה ומניחים הבשר שקורין צימע"ס פליי"ש למחרת שחרית מולחים במלח ונותנים מעט פלפלין ובזה למחר הטעם יותר טוב ואין איסור בזה כיון שטוב לו יותר במה שמולחו עתה ובפרט שהמליחה לא הרבה ואינו בגדר עיבוד עכ"ל. הרי לנו שהתיר למלוח כן עוד הרבה לפני שעת האכילה. ועיין בלוית חן (סע' ח עמ' פח) שציין לדעות אלו ופסק כן להלכה. וכן עולה גם מהשמירת שבת בהלכתה (פי"א ה"ב).

תערובת מינים שונים

כשישנה תערובת, כגון סלט שמעורבים בו מינים שאסור למולחם ומינים שמותר למולחם, הולכים אחר הרוב.

כן כתב פס"ת (סק"ב).

—

זה השולחן

שו"ע שכא, ה
מליחת ביצה להניחה לאחר זמן

אסור למלוח בשר מבושל או ביצה מבושלת, להניחה (מ"ב סקכ"א – דהייגו להניחה אחר השבת).

סביב לשולחנך

לעיל (שו"ע שכא, ג) למדנו שאין איסור מליחת מאכלים אלא כאשר המליחה מועילה להם לעבדם (לטעמו של רש"י) או שהדרך לכובשם (לטעמו של הרמב"ם). אומנם כתב שבולי הלקט (סי' פח) שאסור למלוח ביצה ולהניחה, ושני טעמים נאמרו בזה: א. כשמשאיר אותה לזמן רב, דומה לעיבוד וכבישה (לבוש, מג"א סק"ז, ובפמ"ג במש"ז סק"ה כתב דיש בה קצת עיבוד). ב. משום טרחה (ט"ז סק"ה).

מה מוגדר "להניחה" שאסור: לדעת המג"א (סק"ז) וט"ז (סק"ה) אפילו לסעודה אחרת נקרא להניחה, אולם הגר"א והאליה רבה (סקכ"ט) התירו כל שהוא לצורך אותה שבת, וכדעתם הכריע המ"ב (סקכ"א), ובפרט במקום פסידא, שאף הט"ז כתב להתיר.

—

9 בשמירת שבת כהלכתה (פי"א הערה ו) הביא מהגרש"ז שדן לומר שאם מולח באופן שאין רגילים למלוח, מותר אף בירק שהדרך לכבוש, כגון מולח מלפפון בלא הקליפה או מולחו כשהוא חתוך. נימוק זה שייך גם כאן.

זה השולחן

שו"ע שכא, ו
מליחת פולים ועדשים מבושלים

אין למלוח ביחד הרבה פולים ועדשים שנתבשלו בקליפתן.

סביב לשולחנך

כן כתב טור בשם רבנו שמשון. וטעמו כיוון שהמליחה מועילה להם והוי ככבישה ועיבוד (מ"ב סקכ"ב).

זר זהב סביב

בזמנינו אין דרך למלוח השעועית והאפונה ושאר מיני קטניות על מנת לרכך קליפתם אלא רק כדי לשפר טעמם, ולכן מותר למולחם סמוך לאכילה.

כן כתב פס"ת (סק"ח).

ד. פיזור חומרי עיבוד שונים על מאכלים

זר זהב סביב

פס"ת (סק"ג) – ולעניין סוכר ודבש וכן חומץ ומי לימון או פלפל שחור ושאר מיני תבלינים, לא אסרו לפזר אלא אם ידוע שכן הדרך לכבוש או לעבד לימים רבים, שאז אסור אלא אם יתן מעט באופן שניכר שאינו אלא כדי ליתן טעם ולא על מנת לכבוש.

ה. היתר מליחה על ידי החלשת כוח המלח

זר זהב סביב

מותר למלוח ירקות אם יניח בקערה שמן או משקה אחר שמחליש את כוח המלח, ואחר כך יתן את המלח, אך אם נותן כמות גדולה של מלח כך שאין המשקים יכולים לבטל המלח, גם באופן זה אסור.

כן מבואר במ"ב (סקי"ד), שמותר למלוח צנון אם שופכים עליו מקודם חומץ, ומקור דבריו בט"ז (סק"א). וכן כתב מג"א (סק"ז), שאם נותן שמן מיד שרי, כמו שאמר ר' יוסי גבי מי מלח (שבת קח. וכתבנו בזה לעיל).

ו. איסור כבישת מאכלים

כבישת ירקות חיים בנוזלים

זר זהב סביב

אסור לכבוש מלפפונים או שאר ירקות במי מלח או בחומץ וכדומה.

כאמור לעיל, שו"ע (שכא, ג) כתב שהכובש אסור מפני שהוא כמבשל, והוא מהרמב"ם (פכ"א ה"י), וכן כתב מ"ב (סקט"ו).

פרישה (כאן) והכרתי ופלתי (יו"ד ר"ס קה) הבינו שאיסור כבישת מאכלים הוא מדאורייתא,

אבל רוב הפוסקים כתבו שהוא מדרבנן, כמובא במ"ב (שם), וכן הלכה.

לוית חן (סע' ס) – אך מותר להעביר מלפפון כבוש במלח לתוך מי חומץ, ולהיפך, דאין כבישה אחר כבישה. אך דווקא אם כבוש כל צרכו, דאם לא כן אין להתיר.

—

זר זהב סביב

יש אומרים שכשם שאסור לכבוש ירקות בחומץ וכדומה, כך אסור לשפוך יין או שאר משקים לתוך כלי שיש בו חומץ, אלא אם מטרתו לדלל ולהחליש את החומץ. ויש שכתבו שאין לחשוש לזה.

הט"ז (סק"ג) כתב לאסור זאת, שדומה לכובש כבשים. הביאו מ"ב (סקט"ו) והוסיף שביד אהרן (הגב"י) כתב דאסור משום דמחזי כעובדא דחול, ע"ש. אכן ערוך השולחן (סע' לד) כתב דחומרא יתירא היא, דלא מצינו על משקה במשקה שיהא שם כבישה על זה, וכן נוהגים ליתן חומץ ביין או במים לשתותם. ע"ש.

כבישה על ידי עירוב נוזלים